

O autorze

Tadeusz Różewicz urodził się 9 X 1921 roku w Radomsku. Zmarł 24 IV 2014 roku we Wrocławiu. To jeden z niewielu twórców należących do **pokolenia Kolumbów ocalonych. Poeta, prozaik, dramatopisarz i scenarzysta filmowy.** Jako poeta debiutował na łamach prasy w 1938 roku. W czasie wojny pracował fizycznie (jako goniec, robotnik i urzędnik), ukończył tajny kurs podchorążych i związał się z Armią Krajową, walcząc w jej oddziałach partyzanckich (kompania leśna „Buk”). W czasie wojny (1943-1944), pod pseudonimem **Satyr**, wydał zbiór poezji, prozy i humoresek pt. *Echa leśne*. Po wojnie studiował historię sztuki na **Uniwersytecie Jagiellońskim**.

Powojenny debiut poetycki Różewicza przypada na rok 1947. Wydał wówczas tom poetycki zatytułowany *Niepokój*. **Krytyka** przyjęła go **bardzo przychylnie**, nawet entuzjastycznie, zwracając uwagę m.in. na ogromną powściągliwość w sposobie prezentowania treści poetyckich, ubóstwo metaforyki i wersyfikację. Główne motywy, obecne w tomie, to poczucie obcości pośród żywych, lęki, wspomnienia, poczucie utraty wartości moralnych. Kolejne zbiory poetyckie Różewicza to: *Czerwona rękawiczka* (1948), *Pięć poematów* (1950), *Czas, który idzie* (1951), *Wiersze i obrazy* (1952), *Równina* (1954),

O autorze

Srebrny kłos (1955), *Poemat otwarty* (1956), *Formy* (1958), *Rozmowa z księciem* (1960), *Nic w płaszczu Prospera* (1962), *Twarz* (1964), *Twarz trzecia* (1968), *Regio* (1969), *Płaskorzeźba* (1991), *Zawsze fragment* (1996). W następnych tomach: *Matka odchodzi* (1999), *Nożyk profesora* (2001) i *Szara strefa* (2002) autor odwołuje się do swojej biografii.

Przeżycia wojenne odcisnęły na Różewiczu ogromne piętno i to wpłynęło na charakter nie tylko dwóch pierwszych zbiorów poezji, ale i późniejszej twórczości. Poeta podejmuje w nich temat okupacji, śmierci i zabijania, jednocześnie zagubienia człowieka w świecie i zachwiania systemu wartości. Tymi tomami pragnie Różewicz zaprezentować nowy model *poezji po Oświęcimiu*. Szuka w niej **nowych środków** do wyrażenia dramatu osobistego i pokoleniowego. Język wierszy jest **prosty, sprozaizowany**. Wypowiedzi są **lakoniczne, oszczędne**. Oryginalność formy wyraża się m.in. w tym, że pojawia się intonacyjny podział wiersza, brakuje rymów i jednoznacznej rytmiki. Siła ekspresji tekstu poetyckiego została wydobyta m.in. dzięki **krótkim wersom i zastosowaniu kontrastów**. Tę poetykę Różewicza krytycy określają **retoryką bezradności** lub **mówieniem przez ściśnięte gardło**. Ta poezja miała na celu ukazanie *krajobrazu po katastrofie*. Z tomu *Niepokój* pochodzi wiersz *Ocalony*:

*Mam dwadzieścia cztery lata
ocalałem
prowadzony na rzeź.*

Można stwierdzić, że **wiersz jest świadectwem czasów wojny**, a **podmiot liryczny świadkiem**, który w formie wyznania mówi o swoich doświadczeniach wojenno-okupacyjnych. Przeżył wojnę, masową zagładę, widział dehumanizację człowieka i w powojennej rzeczywistości nie potrafi żyć. Pyta, czy będąc świadkiem tak niehumanitarnych sytuacji, może jeszcze siebie nazywać człowiekiem. Wojna, której podmiot liryczny był świadkiem, spowodowała w jego wnętrzu ogromne spustoszenie moralne. Podmiot liryczny szuka sensu życia i prawdy, ale przede wszystkim nauczyciela, który nauczyłby go żyć od nowa i odbudował system wartości.

Jako dramaturg debiutuje Różewicz *Kartoteką* w 1960 roku. W utworze tym autor rozbija tradycyjną strukturę dramatu i wprowadza luźne, nielączące się ze sobą sceny. *Kartoteka* trafia tego samego roku na deski teatralne. Sięga po nią Wanda Laskowska. **Prapremiera** sztuki odbywa się w **Teatrze Dramatycznym** w Warszawie. Krytycy teatralni przyjmują spektakl bez entuzjazmu. Następnie Różewicz wydaje dramat *Świadkowie albo nasza mała stabilizacja* (1962), w którym prezentuje diagnozę współczesnej cywilizacji. Kolejne dramaty to: *Śmieszny staruszek* (1963), *Akt prze-*

Geneza

rywany (1963), *Spaghetti i miecz* (1964), *Wyszedł z domu* (1964), *Stara kobieta wysiaduje* (1968). Lata 70. to czas rozkwitu dramaturgii Różewicza. Powstaje wówczas sztuka *Do piachu* (1972), którą pisał przez 17 lat, następnie *Białe małżeństwo* (1973) i *Pułapka* (1982).

Utwory prozatorskie w dorobku literackim Różewicza to m.in. *Wycieczka do muzeum* (1966) i *Przygotowanie do wieczoru autorskiego* (1971). Napisał także książkę na temat koncepcji teatru współczesnego pt. *Teatr niekonsekwencji* (1970).

Za swoją twórczość Różewicz był wielokrotnie nagradzany. Jest laureatem m.in. Fundacji Alfreda Jurzykowskiego (1966), Austriackiej Nagrody Państwowej za wkład w literaturę europejską (1981), Nagrody Złotego Wawrzynu (Macedonia 1987), nagrody Nike (2000). W 1987 roku został członkiem Akademii Sztuki w Berlinie.

Geneza

Pomysł napisania *Kartoteki* narodził się w 1957 roku. Różewicz **tworzył ją w latach 1958-1959**. W lutym 1960 roku opublikowano dramat w czasopiśmie „Dialog”. Tą sztuką Różewicz zadebiutował jako reformator teatru i stał się prekursorem teatru awangardowego w Polsce. W tym

też roku odbyła się prapremiera sztuki w reżyserii Wandy Laskowskiej na Scenie Prób Teatru Dramatycznego w Warszawie.

Tadeusz Różewicz w książce *Teatr niekonsekwencji* tak wypowiedział się o narodzinach *Kartoteki*:

Kiedy w roku 1957 zacząłem myśleć o „Kartotece”, nie myślałem o teatrze, o publiczności, o reżyserach, o aktorach. Koncepcja tej sztuki narodziła się z bezkompromisowej postawy wobec współczesnego teatru. Dopiero w czasie dalszego pisanie (kiedy zarysowały się możliwości realizacji teatralnej) zacząłem pewne elementy tej sztuki adaptować do teatru [...] (s. 71).

Józef Kelera we *Wstępie do Kartoteki* wydanej w 1973 roku pisze o tym debiucie Różewicza w ten sposób:

„Kartoteka” rozpoczyna wyjątkowo oryginalną twórczość dramatopisarską znakomitego już wówczas poety. [...] można ją też traktować jako żywy pomost pomiędzy liryką i prozą poetycką Różewicza a późniejszymi jego dramatami: uważni czytelnicy jego wierszy z tamtego okresu odnajdą w „Kartotece” bez trudu znajome motywy [...] (s. 6).

Kartoteka stawia jej autora na czele **prekursorów polskiego dramatu**, gdyż jest dziełem przełomo-

wym w polskiej dramaturgii. Na nową formułę dzieła złożyło się wiele czynników: wpływy dramaturgii światowej, poezja Różewicza, ale i wyzwanie wobec tradycyjnych form dramatycznych. Zerwanie z dramaturgią tradycyjną znalazło swoje potwierdzenie m.in. w symultanizmie przestrzennym i synchronicznym czasie, również w kreacji nowego typu bohatera.

Autorzy książki *Literatura współczesna* zakładają, że ogromny wpływ na kształt sztuk Tadeusza Różewicza wywarły ówczesny teatr europejski i sztuki twórców zaliczanych do tzw. teatru absurdu, czyli utwory Samuela Becketta i Eugène'a Ionesco. Ci sami autorzy uważają, że *Kartoteka* była *nową propozycją, radykalnie zrywającą z XIX-wiecznym, realistycznym dramatem obyczajowym*. [...] *dramat zapowiadał rewolucję w dramacie i w teatrze* [...] (s. 323).

W 1971 roku w miesięczniku „Odra” wydrukowano niepublikowane sceny z dramatu. Od prapremiery (1960) sztuka Tadeusza Różewicza zaczęła żyć swoim życiem scenicznym.

W 1992 roku powstała tzw. *Kartoteka rozrzucona*. Pomysł jej napisania zrodził się podczas prób dramatu, reżyserowanego przez samego autora na Scenie Kameralnej Teatru Polskiego we Wrocławiu.

Maria Knothe w pozycji *Dramaturgia w szkole. Od modernizmu do współczesności* pisze: Krytycy nazywają ten dramat „bardzo polską kartoteką”, gdyż w losach bohatera niemalą rolę odgrywa wojna, która zburzyła i przewartościowała wszystko (s. 157).

Plan wydarzeń

1. Leżenie Bohatera na łóżku, przywoływanie wydarzeń z przeszłości.
2. Wizyta zatroskanych rodziców:
 - a) uwagi Matki na temat niestosownego trzymania rąk pod kołdrą,
 - b) zaniepokojenie Matki niewielkimi osiągnięciami syna,
 - c) oskarżenie chłopca o kradzież złotówki i wyjadanie cukru,
 - d) recytacja fragmentów *Ody do młodości* przez Chór Starców,
 - e) próba ukarania syna przez Ojca,
 - f) przerażenie i krzyki Bohatera przez sen,
 - g) przesłuchanie syna w sprawie kradzieży cukru,
 - h) samokrytyka Bohatera – złe zachowanie w dzieciństwie,
 - i) dziecięce plany zgładzenia Ojca,
 - j) Głos Spod Kołdry informujący o konferencji.

Plan wydarzeń

3. Wyjście rodziców.
4. Kołysanka Chóru Starców.
5. Zaśnięcie Bohatera.
6. Obudzenie Bohatera przez wystrzał armatni:
 - a) przekonanie o wybuchu kolejnej wojny,
 - b) informacja o urodzeniu ośmioraczków przez księżną Monaco.
7. Zapalenie papierosa.
8. Wejście Olgi:
 - a) odejście Bohatera przed piętnastu laty z jej życia,
 - b) złamane obietnice ukochanego,
 - c) marzenia o wspólnej rodzinie,
 - d) rozżalenie i smutek Olgi.
9. Odejście zawiedzionej kobiety.
10. Wypowiedź Chóru Starców na temat handlu piwem:
 - a) krytyka Bohatera.
11. Zaśnięcie Bohatera.
12. Przybycie Wujka:
 - a) podanie przybyszowi miski z wodą,
 - b) moczenie nóg przez Wujka,
 - c) radość Bohatera z wizyty krewnego,
 - d) poinformowanie Wujka o zagranicznych podróżach,
 - e) wrażenia Bohatera z wojaży,
 - f) przyznanie się Bohatera do akceptacji systemu,
 - g) wyrzuty sumienia z powodu „klaskania”,